

Grøn omstilling i en genopretningstid

Vurderingsnotat om akut klimapolitik og grøn genopretning af økonomien

1. Opsummering af Klimarådets vurdering

Coronakrisen har sat de fleste økonomier rundt omkring i verden i stå. Det gælder også for Danmark, hvor Nationalbanken forventer et fald i bruttonationalproduktet på mellem 3 og 10 pct. i 2020.¹ Dette kommer til at medføre stigende arbejdsløshed, konkurser og lignende. For at få gang i økonomien igen er der brug for at stimulere dansk økonomi, når samfundet åbner efter sundhedskrisen.

70-procentsmålet om kun 10 år giver akut behov for ny klimapolitik

Vi må dog ikke glemme, at verden også før coronakrisen stod over for en meget stor udfordring i form af klimaforandringerne. De politiske partier i Danmark blev i 2019 enige om at reducere udledningerne af drivhusgasser med 70 pct. i 2030 i forhold til 1990 og opnå klimaneutralitet senest i 2050. Klimarådet har vurderet, at dette mål ser ud til at være i rimelig overensstemmelse med en retfærdig dansk andel af den nødvendige indsats for at holde den globale temperaturstigning under 1,5 grader.

Klimakrisen er på ingen måde afblæst og derfor haster det med en række klimapolitiske tiltag, der kan bringe den grønne omstilling videre. For at nå i mål i 2030 skal der vedtages en bred vifte af tiltag snarest muligt, hvis tiltagene skal nå at få tilstrækkelig effekt inden 2030. Udvikling og demonstration af nye teknologier tager tid og kan næppe blive sat i gang og få effekt i løbet af få år. Ligeledes er der behov for at skabe klarhed om fremtidens rammevilkår, så virksomhederne allerede i dag kan se fordelene i at investere i den grønne omstilling. Endelig betoner aftalen om den nye klimalov behovet for at reducere de danske drivhusgasudledninger på kort sigt og inden 2025, hvilket kræver handling nu.

Klimahandling og økonomisk genopretning bør tænkes sammen

Den forestående genopretning bør have et tydeligt grønt fokus, så der ikke overinvesteres i sort teknologi og adfærd for at få gang i økonomien, som så senere skal erstattes af grønne investeringer. Det er omkostningseffektivt at forsøge at løse økonomisk genopretning og grøn omstilling samtidigt, så man ikke udskyder den grønne omstilling og skubber regningen og drivhusgasudledningerne foran sig.

Stimuli bør så vidt muligt rettes mod grønt forbrug og grønne investeringer som fx varmepumper, energieffektiviseringer og vindmøller. I det omfang regeringen tilstræber en genopretning af den del af økonomien, der i særlig grad medfører udledninger af drivhusgasser og derved fremskynder de menneskeskabte klimaforandringer, er det vigtigt, at der også i de tilfælde tages højde for omkostningseffektivitet, således at penge brugt på genopretning ikke er spildte i løbet af en årrække. Klimarådet opfordrer derfor regeringen til at inddrage

klimaperspektivet i vurderingen af genopretningstiltag, uanset om disse har til hensigt at bidrage til den grønne omstilling eller alene har til hensigt at skabe økonomisk vækst.

Klimarådet fremlægger i dette vurderingsnotat en grøn genopretningspakke med initiativer, der både kan stimulere dansk økonomi og er nødvendige for omstillingen frem mod 70-procentsmålet allerede om ti år. Tiltagene er sammensat med udgangspunkt i Klimarådets analyser i rådets seneste rapport, *Kendte veje og nye spor til 70 procents reduktion*, fra marts 2020. Derudover vurderer notatet et udsnit af andre tiltag til grøn genopretningspolitik, som erhvervsorganisationer og tænketanke har foreslået de seneste uger. Tiltag herfra kan supplere Klimarådets pakke.

Coronakrisen giver anledning til nye arbejdsvaner

Under nedlukningen af Danmark har mange danskere været nødsaget til at ændre deres daglige vaner. I gennemsnit er trafikken for personbiler faldet med ca. 40 pct.² Daglige flyafgange fra Københavns Lufthavn er faldet fra 400-500 før lukningen af Danmark til under 10 flyvninger om dagen i en periode i april.³ Samtidig er der en stigende brug af digitale mødeløsninger som fx Skype, Zoom, Microsoft Teams og lignende.⁴ Transportens drivhusgasudledninger er derfor faldet markant under coronakrisen.

Klimaforandringerne løses ikke ved, at den tvungne sociale distancering fortsætter. Men for mange virksomheder og borgere kan den nye situation åbne øjnene for, hvad fx videomøder kan bruges til, og at de i nogle situationer kan være et effektivt alternativ til fysiske møder. Hvis blot en del af de nye vaner med virtuelle møder, hjemmearbejde og mindsket transport fastholdes, kan det medføre varige og væsentlige udledningsreduktioner. Det kan få betydning for behovet for at udvikle og påvirke morgendagens klimapolitik og ikke mindst de interne rutiner i både private virksomheder og offentlige institutioner. Klimarådet opfordrer ledere og arbejdsgivere til at have et fortsat fokus på de digitale muligheder.

Danmark bør presse på for, at EU's klimapolitik ikke går i stå under krisen

Ligesom dansk klimapolitik ikke må gå i stå under coronakrisen, er det samme tilfældet for klimapolitikken i EU. EU-Kommissionen lægger op til, at der bruges betydelige summer på genopretning af europæisk økonomi, og her er det meget væsentligt, at disse penge sammen med landenes individuelle hjælpepakker og statsstøtte bliver investeret i fremtidens grønne teknologier og systemer. Samtidig bør den nye Kommission fortsætte med det lovforberedende arbejde på klimaområdet, så EU ikke kommer bagud. Hvis klimapolitikken udskydes, bliver det sværere at nå et ambitiøst 2030-mål, som Kommissionen ellers lægger op til, og det bliver dyrere at nå det danske 2030-mål, hvis ikke klimapolitikken i EU følger med.

Klimarådets samlede vurdering

Klimarådet vurderer, at følgende hensyn bør tages i betragtning i en akut klimapolitik med fokus på både 70-procentsmålet og grøn genopretning:

- På kort sigt er der trods den økonomiske og sundhedsmæssige krise et stort behov for snarest at træffe beslutning om en række klimapolitiske tiltag, som er helt oplagte, for at vejen mod 70 pct. reduktion i 2030 ikke bliver unødigt dyr og forsinket. Vi må nu og her således ikke glemme den langsigtede opgave med at løse klimakrisen, og et evt. bredt politisk ønske om at handle hurtigt i den aktuelle økonomiske krise skal derfor tænkes sammen med klimatiltag på den helt korte bane.
- Der bør laves en genopretningspakke, der prioriterer grønne tiltag, der også kan stimulere udbud og efterspørgsel efter grønne varer. Af sådanne tiltag kan nævnes øget fokus på energireovering, udbygning af ladeinfrastruktur til elbiler, lavere afgift på elvarme og annoncering af en fremtidig højere afgift på drivhusgasser, så virksomhederne allerede nu prioriterer grønne investeringer. Klimarådet har gennemgået rapporten fra marts og gennemført en vurdering, der leder til en udvalgt pakke med konkrete tiltag, der alle har en positiv effekt på snarlig økonomisk genopretning. Men det er meget vigtigt at understrege, at denne pakke af tiltag langt fra bringer Danmark til 70 pct. reduktion i 2030, og at der derfor snarest skal sættes mange flere initiativer i søen.
- Også andre aktører har bidraget med forslag til grøn genopretning. Det er værdt at se nærmere på idéer om fx at sænke den generelle elafgift og at stimulere klimavenlig oplevelsesøkonomi som supplement til

Klimarådets pakke. Mange aktører ønsker generelt mere støtte til grønne investeringer, hvilket umiddelbart kan være klogt under den nuværende økonomiske krise, men det er vigtigt, at tilskud ikke bliver grundlaget for den grønne omstilling i et længere perspektiv, da det vil øge finansieringsbehovet og dermed øge presset for højere skatter og afgifter.

- Den europæiske klimapolitik har stor betydning for dansk klimapolitik. Når Danmark presser på for en grøn europæisk genopretning og for et forhøjet ambitionsniveau i EU's klimamål, øges chancen for at gøre den grønne omstilling billigere i Danmark.

2. Akut behov for at beslutte tiltag som led i en omkostningseffektiv klimapolitik

Trods den nuværende krises omfang og behov for resolut handling er klimakrisen på ingen måde afblæst. At ændre samfundsstrukturer og adfærd, der forårsager den menneskeskabte globale opvarmning kræver mindst lige så stor opmærksomhed som den aktuelle sundhedskrise. Det politiske fokus bør derfor både være på fremsynede klimapolitiske tiltag og på en grøn genopretning, der kan skabe en sund dansk økonomi. Dermed dannes grundlaget for en grøn omstilling frem mod et klimaneutralt samfund og opnåelsen af 70-procentsmålet i 2030. *Basisfremskrivning 2019* fra Energistyrelsen forventede, at Danmarks reduktion af drivhusgasser vil nå 38 pct. i 2020 med vedtagne politikker, og med kun ti år til 2030, ligger der en betydelig opgave foran os. Hvis denne opgave udskydes i flere år – fx på grund af coronakrisen – kan det blive både svært og unødigt dyrt at opfylde målet. Der er særligt tre hensyn, der begrundes, at klimahandling er vigtig på den helt korte bane, når man ser bort fra hensynet til at stimulere økonomien i den aktuelle situation:

- Rettidig omhu i forhold til klimamål i 2030
- Klarhed om klimapolitik
- Tidlige reduktioner.

I Klimarådets rapport fra marts blev der annonceret en strakspakke, som i høj grad var motiveret ud fra disse tre kriterier. Nedenfor gennemgås kriterierne kort, og der fremhæves også konkrete eksempler på tiltag fra både Klimarådets implementeringsspor og udviklingsspor, som bør besluttes tidligt for at skabe et nødvendigt momentum og fremdrift i Danmarks vej mod opfyldelsen af 70-procentsmålet i 2030.

Opfyldelse af klimamålet i 2030 kræver rettidig omhu

Det lange, seje træk mod 2030 skal sættes i gang allerede i 2020. En fremsynet og omkostningseffektiv opfyldelse af 70-procentsmålet kræver implementering af en lang række tiltag, som kræver både teknisk og administrativt udviklingsarbejde. Samtidig vil mange af tiltagene skulle gennemføres hurtigt, hvis de skal kunne nå at få effekt i løbet af de næste ti år. Det gælder tiltag inden for både implementeringssporet og udviklingssporet. Derfor er det essentielt, at de nuværende krisetider ikke udsætter arbejdet med at bringe Danmark på rette spor mod 70-procentsmålet.

Som eksempel kan nævnes den afgiftsreform med fokus på drivhusgasser, som Klimarådet anbefaler som fundamentet i den klimapolitiske pakke, der skal sikre opfyldelse af 70-procentsmålet. En så grundlæggende afgiftsreform kræver en del udviklingsarbejde i embedsværket, og der er mange detaljer, der skal fastlægges. Dette arbejde bør startes op hurtigst muligt, og så kan reduktioner af eksisterende afgifter samt ikrafttrædelse og indfasning af nye afgifter tilrettelægges efter tilstanden i dansk økonomi.

Et andet eksempel er arbejdet med de bedriftsregnskaber, der er helt nødvendige for en regulering af landbruget, så der kan opnås klimavenlig drift. Disse regnskaber er endnu ikke helt udviklede, og det er afgørende, at dette arbejde opprioriteres, for at en ny regulering kan have en effekt i god tid inden 2030.

Som et tredje eksempel kan nævnes de mange tiltag, som ligger i Klimarådets såkaldte udviklingsspor. Dette spor indeholder tiltag, som stadig kræver forskning, demonstration og markedsmodning samt strategisk, statsligt fokus for at kunne give reelle drivhusgasreduktioner. Hvis disse reduktioner skal ske inden 2030, er der ikke tid til at udskyde indsatsen i flere år. Fx peger Klimarådet på CO₂-fangst og lagring (CCS) som en vigtig teknologi, hvis

2030-målet skal nås. Men hvis CCS-teknologien skal nå at spille en afgørende rolle, er det afgørende, at der allerede nu laves en CCS-strategi, der adresserer mange af de regulatoriske og planlægningsmæssige udfordringer, som anvendelse af CCS i stor skala giver anledning til.

Klarhed om fremtidens klimapolitik skal understøtte gode beslutninger under krisen

Virksomheder står løbende over for vigtige, kommercielle beslutninger. Det vil i den kommende tid blive forstærket, hvis hjælpepakker og genopretningspolitik giver virksomhederne mulighed for at investere yderligere. Sådanne investeringer kan hjælpe til at sætte skub i økonomien, men det er vigtigt, at der investeres i tiltag, der gavner i et klimaperspektiv og på en måde, der er i overensstemmelse med Danmarks langsigtede klimamål. Derfor er det afgørende, at virksomhederne ved, hvilken pris for udledning af drivhusgasser de skal lægge til grund for deres beslutninger, og derfor bør de overordnede linjer i fremtidens afgiftssystem meldes ud hurtigst muligt. Større sikkerhed om fremtidens afgiftssystem vil i sig selv være stimulerende for økonomisk aktivitet, da visse investeringsbeslutninger ellers holdes tilbage i lyset af usikkerhed. Det gælder fx i fjernvarmesektoren.

Klarhed om fremtidens klimapolitik handler også om vished for efterspørgslen på de grønne markeder. Fx kan fremrykning af allerede besluttede havvindmølleparker og vedtagelse af helt nye parker skabe sikkerhed hos relevante virksomheder for, at ordrebogen ikke vil være tom på lidt længere sigt, og det kan modvirke afskedigelser på den helt korte bane. Det offentlige kan på samme måde gennem sin indkøbs- og udbudspolitik skabe et efterspørgselstræk for klimavenlige produkter og ydelser i en tid, hvor den private efterspørgsel er lav. Det kan dreje sig om byggematerialer som grøn cement og træ. Som et eksempel kan det nævnes, at anlægsforbindelsen under Femern Bælt umiddelbart forventes at udlede ca. 2 mio. ton CO₂, heraf godt 0,8 mio. ton fra produktionen af beton.⁵ Offentlige klimakrav i forbindelse med anlægsprojekter kan derfor spille en vigtig rolle.

Det samme gælder for transporten. Både Klimarådet og regeringens forståelsespapir har foreslået et stop for salg af benzin- og dieslbiler fra 2030. Et sådant stop kan drive udviklingen allerede i dag, hvis der er troværdighed bag. Derfor er det afgørende med en klar politisk udmelding om, at det er den vej, Danmark vil gå, og om hvilke virkemidler der skal til i 2030. Det vil bestyrke både bilister, bilimportører og ladeselskaber i troen på, at især elbiler er fremtidens køretøjer.

Ved at gå forrest med tidlige reduktioner bliver den samlede udledning mod 2030 lavere

Det politiske forståelsespapir mellem regeringen og dens støttepartier nævner som det første, at Danmark skal gå forrest i klimakrisen.⁶ Ved fortsat at prioritere klimaet under den nuværende økonomiske krise har Danmark mulighed for at vise vejen i forhold til den grønne omstilling, i takt med at helbredskrisen aftager og en genåbning af samfundet bliver mulig.

Samtidig afhænger Danmarks bidrag til den globale opvarmning af vores samlede udledninger over tid. Jo tidligere vi kommer i gang med at reducere drivhusgasudledningerne, desto bedre for klimaet. Dette understreges i den nye klimalov, som betoner klimahandling på kort sigt, hvilket et indikativt mål for 2025 skal hjælpe med til at sikre. Klimarådet har anbefalet, at dette mål sættes til 50-54 pct. reduktion i forhold til 1990. Folketinget har endnu ikke lagt sig fast på et 2025-mål, men det er vigtigt, at dette gøres i forhold til fremdriften i den kortsigtede klimapolitik.

Hvad angår klimapolitik, der kan realisere drivhusgasreduktioner inden for kort tid, kan der som eksempel peges på kuludfasning. Ejerne af de danske kulkraftværker har alle planer om at udfase kullet inden 2030, men der er både teknisk og økonomisk rum for at udfase kul længe inden, og det er derfor oplagt med politiske virkemidler, der sikrer hurtige reduktioner inden 2025.

3. Klimarådets grønne genopretningspakke

Klimarådets rapport *Kendte veje og nye spor mod 70 procents reduktion* indeholder en lang række anbefalinger til, hvordan Danmark kan komme på rette vej mod opfyldelsen af 70-procentsmålet i 2030. Mange af disse anbefalinger vil også kunne stimulere dansk økonomi, hvis de times rigtigt i forhold til krisen. Klimarådet har genbesøgt rapporten i lyset af coronakrisen og fremhæver i dette afsnit de tiltag, der med fordel kan gennemføres hurtigst muligt og dermed både bidrage til den økonomiske genopretning og den grønne omstilling.

Genopretningsindsatsen bør have fokus på hurtig virkning

Når dansk økonomi formelt åbner igen, vil høj ledighed, usikkerhed om fremtiden, manglende forbrugertillid og vigende afsætning på eksportmarkederne betyde lav efterspørgsel, som med stor sandsynlighed vil skabe en klassisk økonomisk lavkonjunktur. Det er usikkert, hvor længe denne krise vil vare og hvor dyb den vil være. Denne fase kan formentlig let vare mellem et og tre år afhængigt af, hvordan sundhedskrisen udvikler sig, og af hvordan andre lande i verden håndterer situationen.

Hvis krisen højst varer tre år, skal tiltagene også have effekt inden for tre år – og gerne meget før, så de kan hjælpe med til at få Danmark ud af krisen. Det betyder, at større infrastrukturprojekter, som fx havvindmølleprojekter, der er i en tidlig udviklingsfase, er mindre relevante som umiddelbart stimulerende tiltag, med mindre vi ender i en længerevarende økonomisk depression. Til gengæld kan samme tiltag være meget hensigtsmæssige af andre grunde, herunder at skabe større sikkerhed for investeringer, som vi under alle omstændigheder skal foretage.

Genopretningsindsatsen skal naturligvis også indrettes under hensyntagen til at give en stor økonomisk stimulans i form af både beskæftigelse og værditilvækst. I den forbindelse er det vigtigt at undgå flaskehalse. Hvis efterspørgslen øges på et givet område, skal udbuddet også kunne følge med, og der skal være ledig arbejdskraft. Ellers giver det bare stigende priser uden øget aktivitet. Hvis der fx gives tilskud til varmepumper, er det vigtigt, at der rent faktisk er varmepumper at få, og at der er fagfolk til at sætte dem op. Mange af de umiddelbare muligheder for grøn genopretning involverer bygge- og anlægssektoren – det gælder også Klimarådets pakke – og derfor er det vigtigt at være opmærksom på flaskehalse i branchen. Samtidig bør det også prioriteres, at midlerne bliver i landet, hvis hjulene skal i gang i Danmark. Derfor er det alt andet lige bedre at stimulere forbrug af danske varer og serviceydelser end import.

Klimarådet foreslår en pakke med 14 grønne tiltag

Nedenstående tabel viser Klimarådets bud på en genopretningspakke med udgangspunkt i rådets rapport fra marts. Alle tiltagene har en positiv effekt på klimaet og har samtidig en positiv effekt i forhold til at stimulere dansk økonomi på kort sigt. Det er meget vigtigt at understrege, at pakken med de 14 tiltag langtfra er tilstrækkelig til at nå målet om 70 pct. reduktion i 2030. For dette henvises til Klimarådets rapport fra marts.

Tabel 1 Genopretningspakke med 14 klimatiltag fra Klimarådets seneste rapport

Sænkelse af elvarmeafgiften
Tiltag til fremme af energirenovering af bygninger
Udbygning af investeringer i ladeinfrastruktur
Pulje til at udskifte olie- og naturgasfyr
Annoncering af grøn afgiftsreform
Opjustering af prisen i samfundsøkonomiske beregningsforudsætninger
Fremrykning af havvindmølleparker
Kulstop senest i 2025
Udbud af landvind og solceller
Udbud af biogas
Ophævelse af regler, der binder kunder til naturgas
Afskaffelse af afgift på certificeret overskudsvarme
Øget genanvendelse af affald
Fremme af grønne offentlige indkøb

Detaljerede beskrivelser af tabellens tiltag kan findes i *Kendte veje og nye spor mod 70 procents reduktion*. Nedenfor følger en kort gennemgang med fokus på potentialerne for økonomisk stimulering.

Sænkelse af elvarmeafgiften

Elforbrug er pålagt en betydelig energiafgift i Danmark, men el til opvarmningsformål betaler kun en reduceret sats. Alligevel er afgiften i mange tilfælde en barriere for elektrificering af opvarmning. Afgiften på el anvendt til opvarmning bør ikke overstige støtten til el produceret på vedvarende energi. Hvis afgiften overstiger støtten til at opføre ny vedvarende energi, gives der et for stort incitament til at spare på strømmen i forhold til at etablere mere vedvarende energi. De seneste år er prisen på fx havvind faldet til et niveau, der kun kræver støtte i tillæg til elprisen på maksimalt 7-9 øre pr. kWh inklusive omkostninger til ilandføring af strømmen. Den nuværende elvarmeafgift er i forbindelse med seneste energiaftale nedsat til 20,6 øre pr. kWh i 2020 og 15,5 øre pr. kWh fra 2021 og frem. Det taler for, at der er en samfundsøkonomisk gevinst ved at sænke af afgiften på elektricitet yderligere, hvilket samtidig kan skabe aktivitet i de erhverv, der installerer varmepumper.

Tiltag til fremme af energirenovering af bygninger

Energibesparelser er med til at sænke CO₂-udledningen i Danmark, så længe der stadig bruges fossil energi, og de er med til at gøre den samlede grønne omstilling billigere for samfundet. Samtidig er der gode beskæftigelseseffekter ved at sætte gang i energirenovering og -optimering af bygninger, ikke mindst i offentlige bygninger og i den almennyttige boligsektor, hvor mange bygninger ligger i en lav energiklasse. Mange projekter kan sættes i gang relativt hurtigt, om end det er vigtigt at være opmærksom på flaskehalse i byggebranchen.

Klimarådet har i den seneste rapport peget på en række konkrete virkemidler, såsom krav om renovering af kommunale og regionale bygninger samt undtagelse af investeringer i energieffektiviseringer og bedre indeklima fra anlægsloftet. Anlægsloftet er midlertidigt suspenderet i 2020 og denne suspension bør forlænges for så vidt angår investeringer i energibesparelser. Klimarådet har også peget på bedre finansieringsmuligheder fx gennem ESCO-modeller, hvor en virksomhed står for finansieringen og giver garanti for energibesparelsen, og gerne med inddragelse af midler fra institutionelle investorer og Danmarks Grønne Investeringsfond. Endelig bør det især i disse krisetider overvejes at etablere en støttepulje til optimering og smart styring af bygningers tekniske installationer – det vil både være til gavn for den enkelte borgers pengepung og for den grønne omstilling.

Udbygning af ladeinfrastruktur til elbiler

Utilstrækkelig ladeinfrastruktur udgør en selvstændig barriere for elbilerne. Derfor anbefaler Klimarådet, at der udarbejdes en pakke med en række tiltag for at skabe et mere gennemsigtigt og konkurrencepræget marked for ladning af elbiler. Pakken bør også sikre en tilstrækkelig ladeinfrastruktur i både byer og på motorvejsnettet. Dette kan ske ved at lave et udbud for hurtig- og lynladere ved bestemte placeringer eller ved at etablere en støttepulje, som de selskaber, der opstiller ladestandere, kan søge. Dermed forberedes den danske transportinfrastruktur til en fremtid med elbiler, samtidig med at der skabes øget aktivitet på kort og mellemlangt sigt i de relevante erhverv.

Pulje til at udskifte olie- og naturgasfyr

Klimarådet har foreslået, at der indføres et forbud mod installation af olie- og naturgasfyr efter en bestemt dato kombineret med et krav om, at alle olie- og naturgasfyr skal være skiftet inden en senere dato. Dette forslag kunne i den nuværende krisesituation kombineres med en midlertidig pulje til at støtte udskiftningen i områder, der ikke forventes omlagt til fjernvarme inden for en overskuelig fremtid. På den måde accelereres udfasningen af fossile brændsler i den individuelle opvarmning og samtidig understøttes aktiviteten i installatørerhvervene. Netop udskiftning af varmeinstallationer er projekter, der vil kunne gennemføres relativt hurtigt, og som derfor har stimulerende effekt inden for relativt kort tid.

Annoncering af afgiftsreform

En grøn afgiftsreform vil skabe klarhed om de fremtidige rammevilkår, hvilket i sig selv kan udløse investeringer, der i dag holdes tilbage på grund af usikkerhed. Derfor er det vigtigt, at der hurtigst muligt træffes beslutning om fremtidige drivhusgasafgifter, så erhvervsliv og forbrugere på kort sigt kan investere med større vished. Retvisende priser, der afspejler klimabelastningen, er afgørende for at sikre en effektiv grøn omstilling. Derfor er en gennemgribende afgiftsreform med en markant afgift på drivhusgasser en hjørnesten i Klimarådets anbefalinger. Arbejdet med at tilpasse afgiftssystemet, så det bedre afspejler klimabelastningen, haster og bør ikke forsinkes af coronakrisen. Hvis borgere og virksomheder skal nå at tilpasse sig de højere afgifter frem mod 2030, skal de annonceres tidligt.

Klimarådet anbefaler, at den højere afgift på drivhusgasser indføres løbende frem mod 2030. I lyset af den aktuelle økonomiske situation kan der argumenteres for en lidt langsommere indfasning. Uanset indfasningsstart og -profil er det dog afgørende, at reformen annonceres hurtigt, så der gives sikkerhed for den langsigtede klimapolitik.

Opjustering af prisen i samfundsøkonomiske beregningsforudsætninger

Prisen på CO₂ i de officielle samfundsøkonomiske beregningsforudsætninger bør opdateres, så den afspejler 70-procentsmålsætningen. Klimarådet anbefaler, at den sættes til 1.500 kr. pr. ton, da denne pris er mere retvisende samfundsøkonomisk set, end den pris der anvendes i dag. Det vil fx have den effekt, at adskillige grønne fjernvarmeprojekter kan blive godkendt, da de vil opfylde kravet om god samfundsøkonomi. Det kan både stimulere økonomien og bidrage til omstillingen frem mod klimaneutralitet. Også offentlige beslutninger bør understøttes af en pris på drivhusgasudledning, der er konsistent med 70-procentsmålet. Hvis økonomien ønskes genoprettet med offentlige investeringer, kan en sådan pris være med til at lede offentlige investeringer og forbrug i en grønnere retning.

Fremrykning af havvindmølleparker

Havvind er en essentiel del af den grønne omstilling i Danmark. Energiaftalen fra 2018 indeholder, ud over udbuddet af Thor Havvindmøllepark, et udbud i 2023 og yderligere en park, hvis den kan etableres støttefrit. De to sidste parker bør fremrykkes så meget, som de administrative forhold tillader. Klimarådet ser ingen grund til at vente med disse udbud, og i en længerevarende økonomisk krise er det netop sådanne store anlægsinvesteringer, der kan hjælpe med til at skubbe gang i økonomien. Der er naturligvis stadig flere år til, at arbejdet med de nye parker vil kunne gå i gang, og derfor er det vigtigt at understrege, at den stimulerende effekt kun hjælper på den aktuelle økonomiske krise, hvis krisen bliver langvarig.

Kulstop senest i 2025

I henhold til den nye klimalov skal der sættes et indikativt klimamål for 2025 for at sikre klimahandling på kort sigt. Her er det helt oplagt, at kul udfases på de sidste danske kræftværker inden 2025. Skal det ske, vil det kræve nyinvesteringer inden for ganske kort tid, som kan være med til at stimulere økonomien. Klimarådet anbefaler på den baggrund, at der vedtages et stop for afbrænding af kul til el- og fjernvarmeproduktion snarest muligt. Dette stop bør effektueres gennem et decideret forbud eller gennem andre rammevilkår, der enten umuliggør fortsat kuldrift eller gør kul klart mindre attraktivt end alternativerne. En afgiftsreform, der omlægger energiafgifterne til CO₂-afgifter, vil bidrage væsentligt til kuludfasningen.

Udbud af landvindmøller og solceller

Klimarådets anbefalinger om at fastholde udbud for solceller og vindmøller gælder fortsat i en tid med faldende priser på el. Der skal udbygges massivt med vind og sol frem mod 2030, og udbud kan både skabe sikkerhed om klimapolitikken og øget aktivitet. Selvom det tager to-tre år før en vindmøllepark på land er i drift, vil udbuddene have effekt tidligere, da vindmøllefabrikanterne og deres underleverandører kalkulerer med, hvad der er i pipelinen, når de beslutter sig for, om de vil fastholde eller udvide produktionen. Større solcelleprojekter vil kunne gennemføres noget hurtigere. Sikkerhed for markedet vil øge sandsynligheden for investeringer i branchen.

Udbygning med vedvarende energi på land støder dog ofte ind i administrative barrierer. Klimarådets anbefaling om hurtigere sagsbehandling er derfor central for at sikre, at projekterne kommer hurtigt i gang og bidrager til at stimulere økonomien. Samtidig vil det være oplagt at afskaffe det nuværende loft over antallet af landmøller.

Udbud af biogas

Biogas er en væsentlig komponent til at reducere udledningerne fra det danske gasforbrug. Det forventes, at energiaftalen fra 2018 vil øge produktionen af biogas i Danmark, men for at nå klimamålene på kort og langt sigt er det nødvendigt at skubbe yderligere til biogasproduktionen. Klimarådet anbefaler, at der i første omgang igangsættes et eller flere udbud, så den samlede produktion af biogas stiger til 35 PJ i 2025. Det er ca. 7 PJ mere, end hvad basisfremskrivningen forventer, og det svarer til, at godt halvdelen af det samlede gasforbrug i 2025 er grøn gas. Ved at lave udbud med relativ kort realiseringsfrist er det muligt, at udbuddene kan have stimulerende effekt i den aktuelle økonomiske krise.

Ophævelse af regler, der binder kunder til naturgas

I visse tilfælde står de regulatoriske rammer i vejen for, at såkaldte blokvarmecentraler kan fravælge naturgas. Projektbekendtgørelsen dikterer, at blokvarmecentraler, der forsyner flere husstande, skal tilsluttes naturgas, når de ligger i et område, der er udlagt til naturgas. Dette blev indført for at sikre økonomien i naturgasnettet, men i dag er det en uhensigtsmæssig barriere for, at blokvarmecentralerne skifter til grønnere opvarmningsformer – fx varmepumper. Klimarådet anbefaler, at disse regler fjernes – både af hensyn til den langsigtede omstilling, men også som et middel til at understøtte varmepumpeinvesteringer på den korte bane.

Afskaffelse af afgift på certificeret overskudsvarme

Øget brug af datacentre og industrianlægs overskudsvarme i fjernvarmeforsyningen skal være en del af fremtidens grønne opvarmning. Desværre står afgifter i visse tilfælde i vejen for at gennemføre samfundsøkonomisk fornuftige projekter, og derfor anbefaler Klimarådet, at overskudsvarmeafgiften bortfalder for projekter, hvor det kan certificeres, at risikoen for såkaldt falsk overskudsvarme er lille. Det kan skabe basis for at gennemføre overskudsvarmeprojekter flere steder i landet, om end visse større projekter kan tage tid at implementere og derfor har mindre stimulerende effekt i de første faser af den økonomiske krise.

Øget genanvendelse af affald

Skal udledningerne fra forbrænding af affald reduceres, kræver det fokus på sortering og genanvendelse af plastaffald, så den samlede mængde, der brændes af, mindskes. Det kræver klare krav fra offentlig side. Der kan skabes mere grøn aktivitet i samfundet ved at stille krav til virksomhederne om, at de enten selv sorterer og håndterer deres affald eller tilvælger de kommunale affaldsordninger, og at de lovgivningsmæssigt får mulighed for det. Det er dog vigtigt, at nye krav på den helt korte bane ikke belaster økonomisk pressede virksomheder unødigt.

Fremme af grønne offentlige indkøb

Stat, regioner og kommuner bør arbejde for, at klimakriterier skal indgå i indkøb og udbud. Det vil føre til, at virksomheder konkurrerer på at levere de mest klimavenlige produkter. Der udestår et arbejde med at definere de præcise klimakriterier for en lang række produkter. Til gengæld er der viden at hente både fra de officielle miljømærker Svanen og Blomsten, EU's grønne indkøbskriterier, energimærkning af produkter, kostråd mm. I mangel på kendskab til produkternes præcise klimaaftryk kan klimakriterierne omfatte fx energiforbrug i brugsfasen, materialevalg, emballagemængde og -type, transport, animalsk vs. plantebaseret samt genanvendelsesmuligheder. De udviklede klimakriterier vil også kunne benyttes af private virksomheder, og viden herfra kan kommunikerer til forbrugerne. Fremme af grønne offentlige indkøb vil øge efterspørgslen efter disse produkter, og dermed skabe et større og mere attraktivt marked for de dele af erhvervslivet, der kan levere på disse grønne løsninger.

4. Forslag til grøn genopretning fra andre aktører

En bred vifte af erhvervsorganisationer, tænketanke og fagforbund er på det seneste kommet med forslag til grøn genopretning. Det er set fra Klimarådets side positivt, at idéen om at tænke genopretning og klimapolitik sammen har slået rod så mange steder. Mange af organisationernes bud flugter med Klimarådets, fx i relation til udbygning med vedvarende energi, fokus på ladeinfrastruktur til elbiler, øget indsats for energigenerering og lavere elvarmeafgift.

Der er dog også fremkommet forslag om genopretningstiltag, der har en tilsigtet grøn effekt, men som på sigt kan have en utilsigtet eller tvivlsom virkning på klimaet eller på omkostningseffektiv, langsigtet klimapolitik. Sådanne tiltag bør overvejes nøje, inden de indgår i en grøn genopretningspakke. Som eksempel kan nævnes Dansk Industris forslag om afgiftsfritagelse for al overskudsvarme. Afgiftsfritagelse af ikke-certificeret overskudsvarme reducerer incitamenterne til brændselsskift og energieffektivisering i industrien. Andre forslag til genopretning er entydigt i modstrid med opfyldelsen af de danske klimamål. Det gælder fx regeringens overvejelser om tiltag til at sikre kvægproduktionen i Danmark.⁷

Nedenfor præsenterer Klimarådet et lille udsnit af forslag, som fortjener nærmere overvejelse og analyse, da de kan vise sig både at kunne bidrage til økonomisk genopretning og den langsigtede grønne omstilling.

Renoveringer af de almene boliger

Regeringen har i et udspil 1. maj lagt op til at prioritere 30 mia. kr. fra Landsbyggefonden til renovering i den almene boligsektor.⁸ Heraf afsættes der 18,4 mia. kr. til at gennemføre ventelistens projekter hurtigst muligt, hvilket ifølge regeringens egen beregninger kan give 3.000 nye arbejdspladser og en årlig CO₂ reduktion på 0,05 mio. tons. Det er velkomne reduktioner, men udgør blot en meget beskedent del af den samlede omstilling frem mod 2030.

Klimarådet ser positivt på at inddrage midlerne fra Landsbyggefonden i den nuværende krise, men betoner vigtigheden af at prioritere projekter med grøn profil og udbrede klimakriterier, så de ikke bare omfatter energiforbrug, men også materialevalg og byggemetoder.

Regeringens udspil indeholder derudover en pulje med forsøgsmidler på 150 mio. kr. i alt i 2021-2026 til en mere grøn og bæredygtig almen boligsektor blandt andet til forsøg med varmepumper i større bygninger. Det bør sikres, at denne indsats koordineres med fjernvarmeforsyningen for at undgå suboptimering.

Sænkelse af den generelle elafgift

De økonomiske vismænd foreslår, at den generelle elafgift sænkes.⁹ Det skal ske som led i en afgiftsreform, hvor CO₂ og andre drivhusgasser over tid pålægges højere afgift, som Klimarådet også foreslår. I dag betaler husholdninger 89 øre pr. kWh, men da elproduktion baseret på vedvarende energi kræver meget mindre i støtte, er der belæg for at reducere elafgiften, hvis afgifterne skal begrundes i klima- og miljøhensyn. Elafgiften kan sænkes med det samme, mens drivhusgasafgiften kan indføres over tid blandt andet i takt med, at de økonomiske konjunkturer bedres. Det betyder, at afgiftsreformen er underfinansieret på kort sigt og dermed kan give borgerne flere penge i hænderne, hvilket kan stimulere dansk økonomi.

Faren ved at sænke den generelle elafgift er, at det må formodes på kort sigt også at føre til højere elforbrug. I dag er det marginale elforbrug stadig til en vis grad fossilt baseret, så derfor vil CO₂-udledningerne stige i Danmark og vore nabolande. Det er dog en effekt, som over tid vil blive modgået af stigende afgifter på CO₂, såfremt Klimarådets anbefalinger til en afgiftsreform følges. Derfor er det vigtigt for Klimarådet at understrege, at en eventuel sænkelse af den generelle elafgift skal gå hånd i hånd med en afgiftsreform med højere afgift på drivhusgasser, der løbende indføres frem mod 2030.

Støttepuljer til erhvervslivet

Store erhvervsorganisationer som Dansk Industri, Landbrug & Fødevarer og Dansk Energi foreslår forskellige støttepuljer til industri, landbrug og øvrigt erhvervsliv, som kan bidrage til grønne investeringer.¹⁰ Sådanne støttepuljer er fremfor mere generelle hjælpepakker direkte målrettet den grønne omstilling og er derfor velegnede til grøn genopretning, forudsat at projekterne kan komme ud af starthullerne hurtigt nok.

Dansk Industri foreslår specifikt en pulje på 500 mio. kr. årligt frem mod 2030, som skal understøtte fremstillingsindustriens investeringer i elektrificering via industrielle varmepumper til lav- og mellemtemperatur industriprocesser. Formålet er godt, men Klimarådet er skeptiske over for en så langvarig støtteordning, der løber meget længere, end den økonomiske krise må formodes at vare. Det bærende princip bør være, at en afgift på CO₂ tilskynder industrien til blandt andet at elektrificere, og så kan tilskudsordninger bruges i begrænset omfang, hvis afgiften kommer til kort. Derfor bør de tilskudsordninger, der evt. besluttes i lyset af den økonomiske krise, kun række få år frem.

Klimarådet foreslår i *Kendte veje og nye spor til 70 procents reduktion*, at industrien tilbydes en aftaleordning, så de kan få rabat i en kommende drivhusgasafgift mod at gennemføre investeringer i klimavenlig produktion. Dette er tænkt som en langsigtet ordning, der skal håndtere det forhold, at industrivirksomheder ofte opererer med tilbagebetalingstider så korte, at grønne investeringer har svært ved at fremstå fordelagtige selv med høje afgifter på CO₂. Det skal understreges, at Klimarådets forslag til en aftaleordning ikke vil kunne stimulere økonomien på kort sigt, da den kræver en betydelig afgift at give rabat i.

Stimulering af oplevelsesøkonomien

Concito foreslår at målrette stimuli mod den danske oplevelsesøkonomi i form af blandt andet restauranter, hoteller, museer og andre kulturelle tilbud.¹¹ Det er netop disse erhverv, der især har været påvirket af nedlukningen af samfundet og derfor har lidt forholdsmæssigt store tab. Samtidig er det også erhverv, som potentielt vil opleve stigende efterspørgsel, når de får lov til at åbne op igen. Concito foreslår derfor fx, at oplevelsesøkonomien momsfritages midlertidigt i 2020 og 2021. Landbrug & Fødevarer foreslår i samme retning, at momsen for restauranter og hoteller nedsættes til 15 pct.,¹² og Dansk Erhverv foreslår, at fx koncertbilletter skal kunne trækkes fra i skat som en del af bolig-job-ordningen.¹³

Klimaperspektivet i forslaget er, at oplevelser inden for landets grænser typisk har et mindre klimaaftryk end forbrug af fx varer. Det handler altså om at lede efterspørgslen i en grøn retning. Samtidig er det håbet, at forslaget kan skabe nye vaner hos danskerne, fx i forhold til at holde ferie i Danmark frem for at flyve til udlandet. Det er dog i Klimarådets optik usikkert, om disse vaner kan rodfæste sig i befolkningen og ændre danskernes forbrugsmønstre i en klimavenlig retning i et længere perspektiv. Ikke desto mindre kan det være fornuftigt at lede stimuli til forbrug i en grøn retning, når staten pumper midler ud i samfundet. Det er dog afgørende, at evt. momsned sættelser for særlige erhverv kun har midlertidig karakter. På den lange bane bør det være afgifter på drivhusgasser, der skal drive efterspørgslen i retning af grønt forbrug.

Fremrykning af investeringer i gasnettet

Dansk Industri foreslår, at naturgasnettet udbygges til særligt energitunge punktkilder i dele af Danmark, fx til sukkerfabrikkerne på Lolland-Falster samt Aalborg Portland i Nordjylland.¹⁴ Det vil fx give Aalborg Portland mulighed for udskifte kul med gas, hvilket vil give Danmark en betydelig reduktion i CO₂-udledningerne på meget kort tid. Samtidig kan sådanne investeringer bane vejen for grøn gas, således at udledningerne fra fabrikkernes energiforbrug helt kan elimineres. Før der investeres bør projekterne underkastes en samfundsøkonomisk vurdering med en forhøjet CO₂ pris og belysning af relevante alternativer, fx elbaserede løsninger.

Det skal dog understreges, at den stimulerende effekt for denne type investeringer kan være begrænset på den korte bane, som tilfældet fx også er med vindmølleprojekter. Det er ikke begrundelse for ikke at iværksætte investeringer, der måtte gavne den grønne omstilling på længere sigt, men det er et vigtigt forbehold at have sig for øje, hvis målet er at sparke gang i dansk økonomi inden for det kommende år.

Fremme af service- og reparationsøkonomien

Concito foreslår at bruge krisen til at fremme cirkulær økonomi.¹⁵ Det kan ske med fx midlertidig momsfritagelse for reparationsarbejder eller håndværkerfradrag eller momsfradrag på reparationer og vedligehold af alt fra træværk til elektronik, tøj, møbler, cykler, biler og lignende.

Mere fokus på cirkulær økonomi kan begrænse ressourcetrækket og på den måde reducere udledningerne af drivhusgasser globalt. Concitos forslag har både potentiale til at begrænse en brug-og-smid-væk-kultur og stimulere udvalgte erhverv på kort sigt. Dog er det vigtigt at overveje balancen på reparationsområdet, da støtte til reparationer kan skævrige økonomien til fordel for gamle, energiforbrugende produkter set i forhold til nye og klimavenlige alternativer. Igen skal det desuden understreges, at understøttende tiltag bør være midlertidige.

5. Også på EU-plan bør genopretningen være grøn

Den økonomiske krise i forlængelse af COVID-19-epidemien er ikke kun et dansk anliggende. Alle europæiske lande slås med mange af de samme udfordringer, og derfor er EU en central aktør i genopretningsindsatsen. Europæisk klimapolitik er naturligvis væsentlig, fordi EU står for en betydelig del af de globale udledninger, og fordi EU taler med stor vægt i internationale fora. Men EU's klimapolitik er også helt afgørende for Danmarks muligheder for selv at kunne føre omkostningseffektiv klimapolitik, og derfor er det afgørende, at regeringen også prioriterer den europæiske scene med henblik på at opfylde det danske 70-procentsmål. Mange danske virksomheder eksporterer desuden til andre EU-lande, og også af den grund er det af stor betydning, at der også i EU sker en genopretning af økonomien med grønt aftryk.

Danmark bør kæmpe for grøn genopretning på EU-niveau

EU-Kommissionen har lagt op til at lave en meget stor genopretningspakke, og den danske regering har opfordret Kommissionen til at gøre denne pakke grøn.¹⁶ Klimarådet bakker regeringens linje op, men understreger vigtigheden af, at regeringen bliver ved med at presse på i forhandlingerne for at pakken bliver så grøn som mulig. Der vil blive investeret rigtig mange penge i Kommissionens plan, forventeligt i omegnen af 1.000 mia. euro,¹⁷ om end det endnu er usikkert, i hvor høj grad der reelt er tale om nye midler. Ikke desto mindre er det vigtigt, at pengene investeres i fremtidens grønne teknologier og ikke bruges på at holde liv i teknologier og systemer, der alligevel skal udskiftes i løbet af få år. Det gælder fx i transportsektoren, hvor det er vigtigt at investere i fremtidens transportsystem med fokus på blandt andet elbiler. Generelt kan Klimarådets anbefalinger i dette notat til dansk grøn genopretning også overføres til europæisk genopretning.

Regeringen har flere muligheder for at bidrage til et klart klimafokus i genopretningsplanen. Det kan fx være ved at presse på for, at Kommissionens foreslåede taksonomi for bæredygtige investeringer bruges til at sikre, at genopretningen bliver tilstrækkelig grøn. Alternativt kan man bruge eksklusionslisten fra Kommissionens forslag til Fonden for Retfærdig Omstilling, som udelukker investeringer i fossil energi. På den måde sikrer man, at de kortsigtede hensyn for at skabe vækst og arbejdspladser ikke gør klimapolitikken unødigt vanskeligere og dyrere. Af samme årsag bør økonomien ikke stimuleres ved at udskyde den klimaloggivning, som er nødvendig for, at EU kommer i mål med sin Green Deal.

EU's nye 2030-mål bliver afgørende for også dansk klimapolitik

Afslutningsvis vil Klimarådet gøre opmærksom på, at der i løbet af den nærmeste tid skal træffes beslutning om et af de vigtigste mål for både dansk og europæisk klimapolitik, nemlig spørgsmålet om, hvad EU's mål skal være for 2030. I dag er målet 40 pct. reduktion i forhold til 1990, men fra flere sider lyder ønsket om at hæve ambitionsniveauet til 50 til 55 pct., blandt andet fra Tysklands kansler Angela Merkel.¹⁸ Uden et ambitiøst EU-mål vil det blive både dyrt og svært for Danmark at opfylde sit eget 70-procentsmål. Et højere mål i EU kan se dyrt ud, hvis Kommissionen ikke bruger de rigtige priser for vedvarende energi, som er faldet markant, og regeringen bør af den grund presse på for, at Kommissionens beregninger benytter retvisende data. Det er også noget, Klimarådet har set på sidste år.¹⁹ Samtidig er det meget væsentligt, at Danmark presser på for et højt EU-mål og ikke lader de kræfter, der vil bruge krisen til at neddrose ambitionerne, få overtaget.

Noter

- ¹ Nationalbanken, *Dansk og international økonomi ramt af pandemi*, april 2020.
- ² Vejdirektoratet, *Covid19 - Trafikkens udvikling fordelt på køretøjstyper*, april 2020.
- ³ Danmarks Statistik, *Eksperimentel statistik - COVID-19*, 2020.
- ⁴ www.azure.microsoft.com/en-us/blog/update-2-on-microsoft-cloud-services-continuity/?mod=article_inline;
www.marketwatch.com/story/zoom-microsoft-cloud-usage-are-rocketing-during-coronavirus-pandemic-new-data-show-2020-03-30.
- ⁵ Femern Sund Bælt, *Klimapåvirkninger og klimaændringer – VVM-redegørelse for den faste forbindelse over Femern Bælt*, 2013.
- ⁶ Socialdemokratiet, Radikale Venstre, SF og Enhedslisten, *Retfærdig retning for Danmark*, juni 2019.
- ⁷ www.landbrugsavisen.dk/minister-med-h%C3%A5nds%C3%A6kning-til-k%C3%B8dproducenter-i-krise
- ⁸ Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet og Transport-, Bygnings- og Boligministeriet, *Fakta-ark om forslag til boligaftale 2020-2026*, maj 2020.
- ⁹ Formandskabet for De Økonomiske Råd, *Sådan kan Folketinget stimulere Coronaøkonomien*, kronik i Politiken 13. april 2020.
- ¹⁰ Dansk industri, *Danmark ud af krisen – tilbage til grøn vækst*, april 2020; Landbrug & Fødevarer, *Vejen frem - Vækstudspil til at få dansk økonomi tilbage på sporet efter COVID-19*, april 2020; Dansk Energi, *Grøn strakspakke skal kickstarte dansk økonomi*, april 2020.
- ¹¹ Concito, *En grøn genstart*, april 2020.
- ¹² Landbrug & Fødevarer, *Vejen frem - Vækstudspil til at få dansk økonomi tilbage på sporet efter COVID-19*, april 2020.
- ¹³ Dansk Erhverv, *Vi skal have gang i forbruget*, april 2020.
- ¹⁴ Dansk industri, *Danmark ud af krisen – tilbage til grøn vækst*, april 2020.
- ¹⁵ Concito, *En grøn genstart*, april 2020.
- ¹⁶ Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet, *Make EU's recovery a Green Deal*, 2020
- ¹⁷ Euractiv, *Questions remain over green aspects of EU recovery plan*, april 2020 (www.euractiv.com/section/energy-environment/news/questions-remain-over-green-aspects-of-eu-recovery-plan/).
- ¹⁸ Euractiv, *Merkel reaffirms support for raising EU's 2030 climate target to 50-55%*, april 2020 (www.euractiv.com/section/energy-environment/news/merkel-reaffirms-support-for-raising-eus-2030-climate-target-by-50-55/).
- ¹⁹ Klimarådet, *Consultation response to the technology assumptions regarding energy for the upcoming EU Reference scenario*, 2019.